

Fondator: Col. r. Dr. Constantin Meșnic
Editor: Asociația Națională a Cavalerilor de Cho.
Editura Tipo MC, Oradea - 2020

1

Cartea Mea e și a Ta!

ISSN 2734-6889
ISSN-L 2734 -6889

Gheorghe I. Brătianu și Marea Neagră Itinerar de călătorie pontic

Comandor r. prof. univ. Dr. Aurel PENTELESCU

Interesul pentru viața și opera lui Gheorghe I. Brătianu este pe deplin justificat. În cultura română el întrunește dimensiunile „unuia dintre spiritele cele mai supte și dintre talentele celor mai nuanțate care s-au consacrat științelor istorice”¹.

Dispărut din viață la cincizeci și cinci de ani, în noaptea de 24/25 aprilie 1953, Gheorghe I. Brătianu a lăsat în urma sa o operă științifică impresionantă, unică în felul ei. „Nu trebuie să uităm nici faptul că osemintele sale zac astăzi în pământul românesc, numai pentru că, în vâltoarea evenimentelor ce au urmat războiului, omul politic, șeful de partid burghez care era Gheorghe I. Brătianu a respins categoric oferta de a-și părăsi patria”². „Viitorul ne va aduce imaginea integrală, complexă, detaliată până la ultimele nuanțări a tot ce se leagă de numele său”³ scrie, cu valențe aproape profetice, autorul celei dintâi reeditări postbelice din opera științifică a lui Gheorghe I. Brătianu.

Pentru omul de știință Gheorghe I. Brătianu, Marea Neagră și arealul pontic au constituit, încă din vremea studiilor pentru doctoratul din capitala Franței, din anul 1929, și chiar cu mult timp mai înainte, o temă de cercetare majoră, care va culmina cu redactarea, după 20 de ani, în condiții geografice complexe a monografiei de valoare mondială *La Mer Noire. Des origines à la conquête ottomane*, apărută postum, la München, în anul 1969.

Exegeți de prestigiu, din țară și de peste hotare au stăruit pe larg asupra genezei și conținutului acestei grandioase sinteze istorice⁴. Terminată de elaborat când atingea 50 de ani de viață și un sfert de secol de activitate științifică, monografia Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană reprezintă „o operă de maturitate creatoare, însumând cunoștințe vaste și profunde, un larg orizont istoric, o fructuoasă experiență profesională”⁵.

Pentru savantul român, *Pontul Euxtin*, prin valoarea sa economică și importanța politică în istoria ultimelor treizeci de secole este - după cum a afirmat în mai multe rânduri - fără egal între mările de pe continentul euro-asiatic. De la Darius, regele Persiei, Alexandru cel Mare și până la „cei trei Mari” care au hotărât destinele Europei postbelice, la Yalta anulului 1945, istoria pontică s-a impus ca prezență activă în istoria lumii. „Se pare că însăși libertate țării noastre ar fi fost în strânsă legătură cu accesul ei la mare”, sublinia Gheorghe I. Brătianu⁶. „Noi nu suntem izolați pe continent - aprecia Gheorghe I. Brătianu în cursul de la Universitate din anul 1941. (...) Noi trăim aici la o răspântie de drumuri, la o răspântie de culturi și din nefericire la o răspântie de năvăliri și imperialisme. Noi nu putem fi desfăcuți din întregul complex geografic care (...) ne mărginește și hotărăște în același timp destinul, între cele două elemente dominante care îl stăpânesc: Muntele și Marea”⁷.

Gheorghe I. Brătianu a fost animat permanent de dorința firească de a vedea cu ochi săi vestigiile trecutului din spațiul pontic despre care a scris sau urma să scrie. Visa, în acest sens, să realizeze

„periplul Euxinului”, parcurgând atunci când a avut prilejul, mai multe itinerarii. Diverse împrejurări, unele vădit potrivnice, l-au împiedicat să finalizeze acest proiect nutrit încă din tinerețe, din anii 1926-1927, când la îndemnul lui Nicolae Iorga, a studiat existența coloniilor genoveze de la Marea Neagră în *Archivio Notariale* din Genova. „Nu am ajuns să realizez periplul Euxinului - mărturisește marele savant în *Cuvântul* putea să dăuneze înțelegerii oamenilor și locurilor”⁸. Remarcabilă este în acest sens și precizarea: „Pe rezultatele acestei experiențe și pe lucrările a căror utilitate au recunoscut-o eminenti specialiști mă bazez pentru a încerca să dau o formă mai completă materiei cursului meu litografiat despre Marea Neagră”⁹.

Cu mulți ani înaintea celui de-al doilea război mondial, Gheorghe I. Brătianu, cu prilejul unor călătorii de studii și agrement, a parcurs sectoarele vestice ale Mării Negre, întregul țărm românesc și bulgar, până la Varna. A poposit în repetate rânduri la Constanța, la Mangalia și Histria. A fost, de asemenea, în zona Bosforului, la Istanbul. În căutarea misterioasei Vicina de la gurile Dunării a întreprins - după cum mărturisește - o excursie de-a lungul brațului Sf. Gheorghe¹⁰. Mai târziu a avut prilejul să examineze ținuturile nord-pontice din zborul avionului¹¹.

Împrejurările au făcut ca ocazia vizitării Crimeii să se consume în vara anului 1942, la începutul lunii august. Va fi acesta poate cel mai important și rodnic itinerar pontic săvârșit de către savant. Impresiile acestei călătorii au fost consemnate de altfel în articolul *Notes sur un voyage en Crimée*, apărut cu datarea „septembrie 1942” în *Revue historique du sud-est européen*¹², publicația științifică a Institutului de Istorie Universală „N. Iorga”, condus, la acea dată, ca și revista, de Gheorghe I. Brătianu.

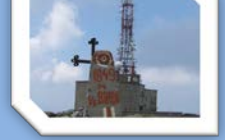
„În deja amintitele *Notes*, Gheorghe I. Brătianu vorbește de „hazardul unei misiuni pe lângă unitățile române de cavalerie staționate în Crimeea, în primele zile ale luni august (...) puțin timp după sfârșitul operațiilor (militare - n.n.) în care Crimeea a fost teatrul până la începutul lui iulie 1942”¹³.

Așadar, prezența savantului român în Crimeea se săvârșea în plin război germano-sovietic. La 1 iulie 1942, comunicatul Cartierului General al Führerului anunța cucerirea Sevastopolului după 25 de zile de lupte sângeroase¹⁴. „Sevastopolul - notează Gheorghe I. Brătianu - a suferit un asediu ale cărei distrugerii depășesc cu mult pe cele ale altui război al Crimeii, în 1854-1855”¹⁵. Pentru Gheorghe I. Brătianu, aflat în Crimeea, nu urmările războiului au constituit preocuparea centrală, deși nu le va putea evita, consemnându-le ca atare în *Notes*. A străbătut, cu plecarea din Simferopol, capitala Peninsulei, un itinerar menit să pună în evidență vestigiile unui trecut istoric îndepărtat, pe traseul localităților Starâni Krim (vechiul Solhat), Feodosia (vechea Caffa), Sudak (vechea Sodaia), Yalta, Sevastopol, Bahcisarai, Mangup (Theodoro). Cu alte cuvinte, a fost străbătută, de la est la vest, partea sudică, cea mai importantă din punctul de vedere al vestigiilor istorice și nu numai, a Peninsulei, unde istoricul - așa cum rezultă din *Notes* - a manifestat interes pentru vestigiile păstrate încă de la bizantini, genovezi și tătari, dar și pentru peisajul fermecător, mediteranean al Crimeii și micile muzee orășenești pe unde a trecut.

Desprindem cu ușurință puternica emoție ce la stăpânit pe savantul român în fața vestigiilor unui trecut genovez bogat în evenimentele despre care a scris în teza sa de doctorat, *Recherches sur le commerce gènois dans la mer Noire au XIIIe siecle* și în lucrarea anterioară, *Actes des notaires gènois de Pera et Caffa de la fin du treizieme siecle (1281-1290)*, ambele publicate la Paris (prima în 1929, a doua în 1927) și l-au făcut celebru, la 33 de ani, în lumea științifică europeană. „Vederea Sudak-ului (vechea Soldaia) - notează Gheorghe I. Brătianu - este dintre cele mai pitorești: zidurile și turnurile vechii fortărețe genoveze (construită în secolul al XIV-lea - n.n.) se detașează prin semeția lor care domină orașul și marea”¹⁶.

Cu acest prilej savantul face o observație nouă: „Se pare într-adevăr că negustori italieni să fi fost totuși mai curând aici decât ne putem imagina”¹⁷. Precizează, apoi: „Doi ani după luarea capitalei bizantine (de către otomani, la 1453 - n.n.) navigatorii venețieni frecventau deja porturile Crimeii, din care cel al Sudak-ului era cel mai important înainte de fondarea coloniei genoveze de la Kaffa”¹⁸.

Materializând starea de emoție deosebită în fața peisajului pitoresc al peninsulei, Gheorghe I. Brătianu consemna printre altele: „Când se debușează prin poarta Foros a regiuni muntoase Baîdary pe pantele abrupte ale litoralului, vederea de odată a mării de un bleu mediteranean sub soarele de vară este un spectacol fascinant” pentru ca imediat, țărmul să-i se înfățișeze „cu toate varietățile unei vegetații abundente și diversificate, unde măslinul, lămâiul, smochinul creează o atmosferă meridională”¹⁹.

Vizitarea ruinelor fortăreței Mangup „izolată în mijlocul munților, la egală distanță de anticul Chersones și de Bala Klaba”²⁰, a prilejuit savantului reflecții consistente, fixând în memorie imaginea generală și multitudinea detaliilor cu privire la această cetate - „reședința unei dinastii de cultură și de religie greacă, care a fost la sfârșitul secolului al XV-lea una din puterile Crimeii”²¹.

De remarcat este și faptul că planul fortăreței Mangup, descris în literatura de specialitate (Berthier De la Grande - spunea Gheorghe I. Brătianu - „a dat un plan foarte complet”), a fost „verificat pe loc” de către savant, însoțit de ofițerii români din Corpul de Cavalerie staționat în Crimeea. Fotografii făcute cu acest prilej și reproduse la finele articolului *Notes sur un voyage en Crimée* îi înfățișează lângă vestigiile acestei celebre fortărețe medievală de la Marea Neagră²².

Observațiile nemijlocite asupra cadrului geografic și a amplasării fortăreței Mangup, ca de altfel asupra tuturor vechilor așezări umane din arealul Pontului Euxin, cercetate de către Gheorghe I. Brătianu, au fost utilizate pe larg în monumentală monografie *Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană*, sporind valoarea informativă, precizia descrierii, precum și forța de persuasiune. Redăm un scurt fragment edificator: „Poziția avantajoasă a acestei cetăți (Mangup - n. n.) și ingenioasa dispunere a apărării sale, care utilizează atât zidurile și turnurile cât și grottele naturale de la marginea podișului, frapază încă și astăzi pe călătorul ce încearcă să o escaladeze. De la înălțimea acestui loc întărit, aproape inaccesibil, într-un labirint de văi înguste și stâncoase, se înțelege mai bine cum a putut această seniorie locală să-și mențină atât de mult timp independența de fapt, până în momentul când a fost chemată să participe mai activ la politica generală a Crimeii”²³.

Călătoria întreprinsă în centrele medievale din Crimeea în august 1942 s-a dovedit deosebit de fructuoasă. Gheorghe I. Brătianu a studiat vestigiile istorice ca specialist, verificând la fața locului informațiile pe care le deținea din arhive și alte surse de informare. A evidențiat astfel, în mod conștient și cu rezultate de excepție o dimensiune intrinsecă cercetătorului modern: observația nemijlocită în teren - element adesea neglijat de unii istorici.

Cercetarea noastră - fără pretenția de a fi epuizat subiectul - se dorește modestă contribuție la întregirea cunoștințelor pe care le posedăm despre viața și activitatea acestui mare om și savant patriot care a fost Gheorghe I. Brătianu. El a iubit marea - Marea Neagră cu mintea și inima omului de știință, istoric ca formație, dar și a scriitorului de talent, care a dublat în chip fericit pe savantul erudit, lăsând moștenire o operă impresionantă, greu de egalat, în care strălucește monografia de circulație mondială *La Mer Noire. Des origines à la conquête otomane*²⁴.

1. Stelian Bezeanu, *G.I. Brătianu și istoria medievală*, în G.I. Brătianu, *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*. Ediție îngrijită, prefață, studiu și note de Stelian Brezeanu. Traducere de Mariana Rădulescu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p. 10.
2. Nicolae Șerban Tanașoca, *Reconsiderarea operei lui Gheorghe I. Brătianu, în Transilvania*, IX, (LXXXV), 1980, Nr. 12, p. 13.
3. Valeriu Râpeanu, *Notă asupra ediției*, în Gheorghe I. Brătianu *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Valeriu Râpeanu, Editura Eminescu, București, 1980, p. LXXVII.
4. Vezi studiu introductiv, notele și bibliografia la Gheorghe I. Brătianu, *Marea Neagră. De la origini până, la cucerirea otomană*, Vol. I și II. Traducere de Michaela Spinei. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și bibliografie de Victor Spinei, Editura Meridiane, București, 1988. (Colecția Biblioteca de artă, 464,465, seria Arte și civilizații).
5. Victor Spinei, *Geneza sintezei lui Gheorghe I. Brătianu despre spațiul pontic*, în Gheorghe I. Brătianu, *Marea Neagră ...*, Vol I, p. 5-6.
6. Gheorghe I. Brătianu, *Marea Neagră...*, vol I, p. 99.
7. Gh. I. Brătianu, *Chestiunea Mării Negre. Curs 1941-1942 (litografiat)*, vol. 1. Editor Ioan Vernescu (București, 1942), p. 11-12.
8. Gheorghe I. Brătianu, *Marea Neagră...*, vol. I, p. 79.
9. *Ibidem*.
10. Gh. I. Brătianu, *Chestiunea Mării Negre...*, p. 470.
11. *Ibidem*, p. 114-115.
12. G.I. Brătianu, *Note sur un voyage en Crimée*, în *Revue historique du sud*
13. *Ibidem*, p. 176.
14. Cf. *România Militară*, an LXXX, Nr. 6-7, iunie-iulie 1943, p. 9. Nota din 1997: În extenso comunicatul Cartierului General al Führerului era: „Trupele germane și române de sub comanda generalului von Manstein au cucerit astăzi la prânz, după 25 de zile de lupte, cea mai puternică cetate terestră și maritimă a lumii”.
15. Gheorghe I. Brătianu, *Notes...*, p. 176.
16. *Ibidem*, p. 177. Nota din 1999: Anterior acestei relatări, Gheorghe I. Brătianu notase: „La Starâni-Krim, vechiul Sochat, prima reședință a hanilor Hoardei de Aur în Crimeea, ruinele moscheii conservă amintirea (...) Drumul de la Starâni-Krim

la Feodosia, antica Kaffa, este jalonat astăzi de cimitirele trupelor române și germane care au combătut recent în această regiune. Două dintre ele s-au făcut remarcate în special, Divizia 8 Cavalerie română și Divizia 170 germană (...) Un drum foarte pitoresc de-a lungul, muntelui (Munții Iaila - n.n.) conduce de la Feodosia la Otuzy și de acolo la Sudak (...) (subl. n.)”.

17. *Ibidem*, p. 168.

18. *Ibidem*.

19. *Ibidem*, p. 179, *Nota din 1999*. În continuarea citatului: „Este poate una dintre regiunile vechii Rusii unde se poate vedea cel mai bine amțca epoci imperiale. Palatele țarilor și bogatele reședințe sau vile ale seniorilor curți lor sunt încă în picioare, deși afectate, sub regimul sovietic, altor destinații; cea mai mare parte au fost transformate, în case de sănătate și de odihnă proletare. Magnificul palat al țarilor de la Livadia conservă fațada sa și maiestoașă dispunere a apartamentelor și a sălilor de recepție, fără mobilierul său, fiind amplasat cu paturi de spital, iar capela transformată în depozit de îmbrăcăminte (...)”.

20. *Ibidem*, p. 180.

21. *Ibidem*.

22. *Ibidem*, p. 182. *Nota din 1999*. Fotografiile publicate în înfățișează pe Gheorghe I. Brătianu îmbrăcat ofițer (din martie 1942 era avansat maior în rezervă), alături de trei ofițeri români, doi dintre aceștia nominalizați de către istoric în textul *Notes* și identificați de noi după *Anuarul ofițerilor activi din anul 1944*, astfel: locotenent-colonel *Bredan T. Gheorghe*, născut la 27.11.1894, soldat în 1915, elev în 1916, sublocotenent în 1917, locotenent-colonel din 10 august 1941; locotenent-colonel medic *Pușcă I. Alexandru*, născut la 25.03.1895, sublocotenent din 1918, locotenent 1920, locotenent-colonel din iunie 1940. Deci, în august 1942, Gheorghe I. Brătianu avea 44 de ani, Bredan T. Gheorghe 48 de ani și Pușcă I. Alexandru 47 de ani. Cu alte cuvinte, colegi de generație. Pe chipul lui Gheorghe I. Brătianu, luminat de razele blânde ale soarelui și fotografiat șezând în deschizătura unui portal de la palatul Mangup, se poate citi mulțumirea că l-a fost să vadă aceste vestigii istorice.